УДК 811.133.1’372’373.612.2’373.611

КОГНІТИВНА ПРИРОДА МЕТАФОРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ У ФРАНЦУЗЬКОМУ СКЛАДНОМУ СЛОВІ

Чуча П. О., пошукач

Запорізький національний університет

Стаття представляє аналіз основних типів складних слів та виділяє специфічні для французького словоскладання засоби побудування когнітивних моделей значень композитів з урахуванням особливостей метафоричних переносів.Моделі складних слів утворюються на базі операцій у слотах фреймів: перекомбінація, видалення, додавання слотів або інформації, перерозподіл акцентів у сценарії, включення складних прикметників до слотів імені, включення фреймової моделі композита до псевдофрейма афікса, а також об'єднання паралельних фреймів та їх інтеграція. Побудова когнітивної моделі композита з метафоричним значенням відбувається через перенесення нехарактерної концептуальної інформації в слотах, завдяки чому виникає когнітивна напруга й утворюється метафора.

Ключові слова: складне слово, концепт, фрейм, когнітивна модель, метафора, текст.

Чуча П.О. КОГНИТИВНАЯ ПРИРОДА МЕТАФОРИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ВО ФРАНЦУЗСКОМ СЛОЖНОМ СЛОВЕ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье выполнен анализ основных типов сложных слов и выделены специфические для французского словосложения способы построения когнитивных моделей значений композитов с учетом особенностей метафорических переносов. Модели сложных слов формируются на основе операций в терминальных узлах фрейма (перекомбинация, удаление, добавление слотов или информации в них, перераспределение акцентов в разыгранном сценарии, включение фреймовой модели сложного слова в псевдофрейм аффикса), а также путем объединения параллельно существующих фреймов или их интеграцией различной степени. Построение когнитивной модели композита с метафорическим значением осуществляется путем перенесения нехарактерной концептуальной информации в слотах, благодаря чему возникает когнитивное напряжение и образуется метафора.

Ключевые слова: сложное слово, концепт, фрейм, когнитивная модель, метафора, текст.

Chucha P.O. COGNITIVE FEATURES OF METAFORICAL TRANSFORMATIONS IN THE FRENCH COMPLEX WORD / Zaporizhzhya National University, Ukraine

This article is an attempt to research the mechanisme of formation of cognitive model of composite (on the base of French), which represents in the compact form the definite picture of the world which is compressed to stereotyped freim situation. It outlines the ways of building composite cognitive models specific for French derivation considering possible metaphoric transfers. Complex word models are created on the basis of operations in frame slots, these are: recombination, elimination, addition of slots or information, redistribution of accents in a scenario, combining parallel frames, their integration as well as including a composite frame model into an affix pseudoframe. A composite frame model with a metaphoric meaning is built by rendering non-characteristic or contrary conceptual information in slots, that leads to cognitive strain and metaphor.

Key words: complex word, concept, frame, cognitive model, metaphor, text.

Оскільки метафора у французьких складних словах традиційно вивчається передусім з огляду на типи метафоричних переносів у композитах згідно з основними словотворчими моделями [1], наше дослідження має за мету розглянути когнітивну природу метафоричних перетворень у композиті та її роль у механізмах когнітивного моделювання в межах складної лексичної одиниці.

Систематично когнітивний аспект метафори досліджували Дж. Лакофф і М. Джонсон [2]. У когнітивній семантиці метафора трактується як перенесення когнітивної структури, пов'язаної на когнітивному рівні з певним мовним вираженням, з тієї змістовної сфери, до якої вона належить, в іншу сферу. Тим самим при народженні метафори відбувається проекція однієї концептуальної сфери на іншу, у результаті чого відбувається розробка нової концептосфери. Згідно з поглядами А.Н.Баранова, метафоричне значення з’являється в результаті взаємодії двох фреймів, між якими внаслідок їх віддаленості при необхідності поєднання виникає когнітивна напруга, що виражається в перебудові структур фреймів: елімінації одних слотів та актуалізаціїї інших [3].

Перенесенню піддається не ім'я із його прямим значенням, а концептуальна структура (фрейм, модель, сценарій), активізована певним словом (фокусом метафори) у свідомості носія мови завдяки зв'язку даного слова з даною концептуальною структурою. Дві концептуальні сфери, які пов'язує метафора, часто споріднені загальним гештальтом, а в багатьох випадках метафора – це рух від прототипу до образу на підставі загального гештальта. Власне кажучи, метафора є моделлю, яка виконує в мові функцію, аналогічну до функції словотворчої моделі, але більш складну і до того ж діючу “приховано” і нестандартно.

Модель метафори – більш складний механізм, оскільки він породжує абсолютно нові мовні об'єкти шляхом взаємодії різноманітних концептосфер, і ґрунтується на відмові від традиційного опису ситуації, адже цінна нова ідея завжди пропонує, передусім, нову модель предмета чи явища [4].

Дослідники [5] схильні вбачати в метафорі взаємодію словотвірних, когнітивних й етнокультурних процесів. І метафори, і композити виникають на базі кількох вихідних концептів, які разом можуть утворювати досить незвичайні комбінації змісту й висвітлювати вже відомі риси одного об`єкта крізь призму характеристик іншого. Пропонуючи новий погляд на знайомі речі, нові метафори і складні слова підштовхують до постійного переосмислення нашої концептуальної системи в процесі пізнання світу. Результатом є нові, більш докладні системи категоризацій, що виникають на перетині інших та враховують більше категоризаційних ознак, що і відображається в різних лексичних одиницях.

Отже, як у метафорі, так і в композиті (а в метафоричному складному слові цей ефект дублюється) докладний опис ситуації з урахуванням емотивно-оціночного моменту замінюється згідно з "принципом економії" стійким сполученням кількох слів, що функціонує як звичайна лексична одиниця, зберігаючи певний час унікальність інтерпретації без необхідності детального розтлумачення при кожному вживанні. Більшість композитів-метафор з`являються на базі стійких асоціацій, за якими стоїть стереотипне бачення людиною тих чи інших ситуацій, пов`язаних з оцінкою.

Спираючись на дослідження вітчизняних (І.А. Гонта [6]; Т.С. Зєвахіна [7]; О.П. Капранов [8]; І.М. Кобозєва [9], [10]; О.П. Чудінов [11]) та французьких науковців (A.-S. Collard [12]; C. Kerbrat-Oreccioni [13]; G. Kleiber [14]; R. Landheer [15]; A.-M. Loffler-Laurian [16]; F. Rastier [17]; F. Rousset [18]; P. Schulz [19]; I. Tamba [20] та ін.), ми розуміємо метафоричне складне слово як явище, що має когнітивний і гештальтний характер, відображає підсумки мовної, когнітивної та номінативної діяльності людини, вербалізує встановлені свідомістю відношення між різними концептосферами. Ми припускаємо, що композит-метафора утворюється на межі мовної і когнітивної сфер (зі змістом на концептуальному рівні більше за суму його складових) та здатен відбивати метафоричні операції у фреймах.

Однією з привабливих можливостей когнітивного аналізу метафори є можливість представити метафоричні композити, слідом за неметафоричними, як просту операцію перекомбінації слотів між двома фреймовими структурами. Однак застосування такого підходу до аналізу великого масиву даних ускладнене, оскільки навряд чи можна було б на чисто формальній підставі ототожнювати ті структурні елементи двох фреймів, до яких застосовується дана когнітивна операція. Як зауважує М.В. Нікітін, насправді немає концептів метафоричних та неметафоричних, є лише моделі їх взаємодії, у тому числі метафоричні. Таким чином, метафора не є концептом, це певна модель взаємодії концептів, змодельована на основі аналогії. [21, с. 182]

На нашу думку, метафоричні зміни в композитах на когнітивному рівні відбуваються на базі фреймових моделей різних конфігурацій (перекомбінація, видалення, додавання слотів або інформації, перерозподіл акцентів у сценарії, включення складних прикметників до слотів імені, включення фреймової моделі композита до псевдофрейма афікса, а також об'єднання паралельних фреймів та їх інтеграція), однак поза всяким сумнівом і незважаючи на варіанти моделювання, основною є операція ***перенесення нехарактерної концептуальної інформації із вихідного сценарію до результуючого,*** тобто інформації, не властивої для звичайного заповнення слотів фрейма.

Саме ця операція відрізняє композити-метафори від складних слів з прямим значенням, у яких після певних змін структури фреймів відбувається заповнення слотів інформацією, очікуваною й передбачуваною в разі використання того чи іншого фрейма. У випадку ж формування метафоричних значень головною є не перекомпозиція слотів або паралельне чи інтегроване вживання фреймових структур, що ми змогли побачити в неметафоричних композитах, а несподівана, не пов'язана з можливими варіантами розігрування сценарію інформація, яку автор вкладає в той чи інший слот. Перенесення інформації з одного слота до іншого відбувається не довільно, а на основі встановлення мовцями спільного моменту для вихідного та отриманого фреймів.

Виникаюча таким чином когнітивна напруга надає нові інформаційні та творчі можливості адресатам, які, зіткнувшись з метафорою, вимушені відійти від стандартних схем обробки інформації та "вписати" нові дані до вже знайомого сценарію. Згодом внаслідок частого вживання метафори "стираються", а несподівана інформація посідає належне місце в одному з термінальних вузлів фрейма, перетворюючись на очікувану.

Метафоричне перенесення на фреймовому рівні здійснюється за допомогою асоціативного механізму. Таке метафоричне асоціювання може відбуватись через *проміжний елемент* (структурна метафора), *на основі регулярного зближення концептуальних сфер* (виділені в теорії Лакоффа-Джонсона базові метафори), *через дифузну метафору* (без чітких підстав для метафоризації з залученням великих масивів знань) або за допомогою *гештальтного асоціювання*.

Розглянемо на найбільш характерних прикладах, які саме операції відбуваються під час організації досвіду в метафоричні композити.

У розповсюдженому поєднанні іменників за подібністю: *poisson-chat, oiseau-lyre, organisation-parapluie* та ін. метафоризованим передусім виступає другий компонент, що характеризує перший – базисний, який дозволяє віднести слово загалом до тієї чи іншої категорії. Неможливість прямого поєднання концептів, що належать до абсолютно різних сфер (риба не може бути котом, а організація – парасолькою, тому що вони відносяться до зовсім різних класів), вимагає ускладнення фреймової структури. Асоціативне поєднання їх в одному складному слові стає можливим завдяки наявності своєрідного «містка» між двома ментальними доменами, а саме *додаткового слота*, який поєднує дві далекі концептуальні сфери на основі виділення однієї конкретної спільної ознаки, яка, втім, не дозволяє віднести вихідний концепт до іншої сфери, а лише проводить між ними можливі паралелі.

Якщо в неметафоричних складних словах під час інтеграції фреймів інформація в багатьох заповнених слотах збігається (а, отже, підставою для їх безпосереднього поєднання виявляється не одна спільна точка, а ціла область), то при метафоричному сполученні фрейми та їх слоти не перетинаються, а свідомість, не знаходячи логічних підстав для поєднання, починає пошук спільної позиції, на основі якої можна було б об'єднати ці віддалені структури до однієї.

Розглянемо шляхи поєднання фреймових структур у композиті *organisation-parapluie.* Передусім слід відзначити, що в кожному конкретному випадку набір типових слотів буде абсолютно різним. Так, очікувана інформація, зібрана до фрейма *organisation* – поєднані в колективі люди, які працюють разом у певній сфері для досягнення визначеного заздалегідь результату; використовують для цього ті чи інші засоби реалізації своєї мети; мають певний фіксований розклад, час та місце роботи; регулюються та підпорядковані існуючим у суспільстві законам; отримують винагороду за свою діяльність і т.ін.

У фреймі *parapluie* характерною буде інформація про інструмент для захисту від несприятливих погодних умов (дощу), місце використання (лише під відкритим небом); певні зовнішні ознаки (форму, колір, матеріал тощо); термін експлуатації; необхідність наявності людини, яка змусить цей інструмент функціонувати.

Як бачимо, обидва концепти належать до різних сфер досвіду і для їх поєднання та створення образу необхідно відшукати підставу, спільний або допоміжний слот. Такий допоміжний слот заповнюється в конкретних випадках інформацією "мати зовнішні ознаки схожі на...", або "виконувати функції подібно до...". Так, *poisson-chat* – це риба, що нагадує кота (має довгі вуса, круглі очі та голову тощо); *oiseau-lyre* – птах, що має хвоста у формі ліри; *organisation-parapluie* – організація, яка виконує захисну функцію, подібну до тієї, що виконує парасолька. ***Асоціювання через додатковий слот*** пояснює, на основі чого відбулося поєднання, а до базового вихідного фрейма вводиться несподівана інформація (віднесення об'єкта до класу інших об'єктів), що і викликає когнітивну напругу.

Інші композити мають ще більш складну природу метафоричного перетворення значення. У більшості випадків, коли йдеться про повну метафоризацію композита з усіма його складовими, по-новому розігрується сценарій на основі фреймової структури складного слова в першому, прямому значенні.

Наприклад, композит-метафора *tranche-montagne* ("хвалько") в його першому, буквальному значенні міг би розглядатись як "інструмент, що служить для різання ... гір". Але така інформація не відповідає логіці, отже, треба шукати помилку. Аналіз складних слів такого типу доречно проводити за допомогою інференції та вивчення конкретної інформації, що надходить на рівні заповнення слотів. Фрейм дієслова *trancher* втрачає в цій моделі частину своїх типових слотів, пов'язаних із основними можливими сценаріями цього фрейма: "розрізати на частини", "відрізати", "рвати зв'язок", та набуває переносного значення "пересікати". Разом із відомостями про час, місце, спосіб, суб'єкта і т.ін. інформація "*montagne*" заповнює слот "об'єкт впливу". Значення такої моделі виводиться за допомогою інференції: діяльність, пов'язана з пересіченням гір, насправді дуже складна або навіть неможлива, а, отже, той, кому властива така характеристика, має бути людиною, що не заслуговує довіри.

По-новому розіграний сценарій спрацьовує в більшості випадків метафоричних композитів, утворених на базі дієслова з повним переосмисленням вихідної структури. Метафоричне перенесення такого типу часто називають ***дифузним*** [22; с. 145], тому що воно не забезпечене регулярним зближенням метафоричних сфер або проміжним концептом. Така когнітивна операція здійснюється за допомогою залучення цілого комплексу знань загального характеру, на основі взаємодії яких виникають складні асоціації, що забезпечують виникнення метафоричного значення.

Значення таких складних слів утворюється за допомогою кількох операцій. Розглянемо композит *tord-boyaux* (букв: пійло, від якого спазматично скручує нутрощі, неякісна горілка). З огляду на формальні трансформації структури у вихідному фреймі дієслова *tordre* актуалізується значення "скручувати, деформувати", а слот "об'єкт впливу" заповнюється інформацією *boyaux* (кишки, нутрощі). Таким чином, у буквальному розумінні ми отримуємо динамічний сценарій, у якому невідомий поки що суб'єкт виконує операцію скручування кишок.

Відкинувши можливість механічного впливу на нутрощі зсередини, ми зосереджуємося на тому, що може їх заповнювати: їжа або напої. Оскільки, як нам відомо, жодна з цих речей не може в прямому розумінні

призводити до деформації, але як результат ми маємо скручені кишки, отже, повинна бути якась проміжна ланка, яка пояснить логіку подій.

Інференція підказує нам, що згадані в композиті нутрощі мають комусь належати, очевидно якійсь людині. Зазвичай ефект "скручення" внутрішніх органів можна спостерігати під час спазмів, викликаних після вживання людиною певних ліків, неякісної їжі, алкогольних напоїв. Отже, саме ця виведена нами інформація допомагає зрозуміти значення складного слова. Ще більш конкретна інтерпретація повинна здійснюватись через аналіз різних контекстів уживання слова : *"acheter une bouteille de ce tord-boyaux"; "boire un coup de tord-boyaux et hoqueter"; "pour un habitant de l'Urkaine il faut 12 litres de boissons alcoolisées par année, sans compte de la falcification et du tord-boyaux"*. За допомогою цих контекстів ми отримуємо остаточну відповідь щодо значення композиту.

Таким чином, початковий сценарій перебудовується, і на перший план виходить інформація про сильний негативний вплив на людину алкогольного напою, а увага фокусується саме на цій найбільш значущій характеристиці, яка і дає йому назву. Отриманий у результаті перетворень і розіграний у більш вузькій конкретній сфері сценарій виступає, таким чином, інферентно інтерпретованою характеристикою об'єкта: "скручувати нутрощі" означає викликати спазми, неприємні відчуття, тобто впливати на людину дуже сильно і до того ж зсередини.

За подібною моделлю утворюється багато метафоричних композитів із яскраво вираженою оцінною складовою, які називають людей: *lèche-bottes* → "підлабузник", готовий на все, щоб прислужитися; *pisse-copie* → газетяр, журналіст, що видає посередні, нецікаві статті; та неживі об'єкти: *casse-pattes* → "спотикач", алкоголь, від якого валить з ніг; *amuse-gueule* → "несерйозна" дрібна їжа, здатна лише "розважити" горлянку та ін.

Інша велика група складних слів типу *bec-de-cane, queue-de-cheval, oeil-de-boeuf, oreille-d'ours, nid-de-poule* або *cuisse-madame, sang-dragon* утворює метафоричне значення завдяки ***встановленню подібності на основі гештальтно сприйнятого зорового, слухового, тактильного та іншого досвіду***.

Уже відомий зоровий або інший гештальт відображає схематичну подібність рослини або артефакту (рідше – зовнішнього вигляду або частини тіла людини) до частини тіла людини або тварини. З огляду на формальні операції подібність у таких композитах встановлюється на основі взаємодії слотів із загальним значенням "частина тіла" вихідних фреймів "тварина", "людина", що є донорською зоною для подібних метафор, та відповідних слотів зі значенням "зовнішній вигляд", що входять до фреймів: "рослина " (*oreille-d'ours, queue-de-renard, barbe-de-capucin),* "предмет" (*bec-de-cane, oeil-de-boeuf, pied-de-biche*), "людина" (*queue-de-cheval).*

Аналіз композитів французької мови дозволяє встановити, що основна маса складних слів цього типу метафоризації утворюється саме на основі ***зорового гештальтування***. До гештальтного асоціювання на основі отриманого досвіду ми можемо віднести й наступну групу метафоричних композитів, що утворюються додаванням прикметника до іменника: *vif-argent, pied-noir, gros-cul.* Метафоричне значення формується в результаті перенесення концептуальної інформації до результуючого фрейма на основі зорового гештальту : *vif-argent* (ртуть, букв.: "живе" срібло; дуже рухливий метал, що зовні схожий на срібло).

Важливим також є включення фонових знань під час інферентної розшифровки значення. Так, композит *pied-noir* (букв.: "чорноногий") у першому значенні позначав алжирців, які ходили босоніж; але для адекватного декодування він вимагає знань загального характеру про те, що французи, які жили в Алжирі до отримання ним незалежності, потім були репатрійовані та отримали численні пільги від уряду. Французи презирливо називали таких своїх співвітчизників "чорноногими", переносячи на них колоніальне прізвисько алжирців.

Цікавими з позицій когнітивного моделювання є лексикалізовані складні слова-фрази. Чим довше слово, тим більше компонентів виявляються закріпленими в ньому, і тим більш конкретну сцену із можливих сценаріїв фреймової моделі воно представляє. На нашу думку, загальне значення слова-фрази в багатьох випадках формується цілісно, на основі складного гештальтного асоціювання, перенесенням загальної інформації з вихідного сценарію. Так, наприклад, це відбувається і в складному слові *pince-sans-rire*, де мотивуючою основою є сцена з французької гри: *"je te pince-sans-rire"*.

З одного боку, процес утворення значення в цьому випадку може бути відтворений шляхом наступних формальних операцій з фреймовими структурами. Фрейм *pincer* (букв.: щипати), у якому зазвичай заповнюються такі слоти: "суб'єкт (той, хто щипає)", "об'єкт (людина, яку щипають)", "конкретне місце" (тіло), "інструмент (пальці)", "тривалість дії (швидко)", "результат" (щипок), "мета" (викликати больові відчуття) та ін., втрачає або підміняє зміст цих типових слотів, пов'язаних із стереотипними ситуаціями. Суб'єкт та об'єкт дії в новому сценарії залишаються незмінними (одна людина впливає на іншу), але мета ("укол" як неприємне відчуття), місце впливу (кепкувати – означає впливати на свідомість), інструмент (слова або жести) та результат дії (сміх оточуючих) заповнюються нехарактерним матеріалом із

нематеріальної сфери. До цього нового фрейма з метафоричним значенням (“вщипнути” в значенні “кепкувати”) частково приєднується фрейм *rire* за допомогою спільного слота “результат” (сміх).

Однак таке формальне представлення операції не відбиває повною мірою специфіки формування значення метафори. На нашу думку, зміст “я холоднокровно з тебе “вщипну” (покепкую)” приписується іменнику, який називає таку персону згідно з її характеристикою (незворушність/холоднокровність) на основі загального цілісного образу через перехід від досить конкретної сцени гри до більш абстрактного значення.

Таким чином, слова-фрази вербалізують максимально конкретні сцени тієї чи іншої когнітивної структури та являють собою на когнітивному рівні (порівняно з простим або двокомпонентним словом) цілком конкретно “прописаний” та закріплений за словом сценарій, вибраний серед багатьох можливих для даної когнітивної моделі варіантів. Такий сценарій стає детальною характеристикою одного об’єкта, а метафоричне асоціювання “схоплює” загальний зміст ситуації, який переноситься гештальтно. Разом із цим специфічним є те, що значення складного слова-фрази, як і багатьох інших композитів-метафор, виводиться на основі складного асоціативного механізму.

Особливу категорію представляють моделі складнопохідних слів, де до когнітивної моделі, крім самостійних основ, вписується також своєрідна структура, що стоїть на ментальному рівні за афіксом. Із когнітивної точки зору похідне слово розглядається як ***інтеграція переосмисленого складного імені до афікса***. Можливість окремого виділення на когнітивному рівні афікса зумовлена тим, що в ньому, як і в слові, міститься певна сума знань: про його значення, сполучуваність з основами і т.ін. Однак, на відміну від фрейма повнозначного слова, афікс відтворює ситуацію лише фрагментарно, активізується під час взаємодії із фреймом основи і разом із ним повноцінно складає фрейм похідного слова. Скажімо, включенням до афікса сценарію вихідного словосполучення формується значення складнопохідних слів типу *netartiste,* де до суфікса *-iste* (що відносить слово до категорії “діяч”) із основи *Net-art* включається інформація про особливий різновид мистецтва. Основа *Net-art,* у свою чергу, представляє складний фрейм, побудований із двох самостійних: *Net (internet).*

Переважна більшість складних слів, що формуються за подібною моделлю, відноситься до лексикалізованих фраз із метафоричним значенням. Подібні композити (*je-m’en-fichisme, jusqu’au-boutiste*) зазвичай включають до афікса переосмислене значення цілої фрази. Крім того, для правильної розшифровки значення використовується інферентна інтерпретація інформації. Модель композиту *je-m’en-fichiste* утворена за допомогою включення до афікса сценарію вихідного словосполучення “*je-m’en-fiche”*, з якого позичається та переноситься до отриманого складного фрейма метафорична інформація “байдужість”. Вислів “*je m’en fiche”* (букв.: “я не сприймаю це серйозно”, “я з цього знущаюсь”, “мені байдуже”), реінтерпретований за допомогою інференції, набуває символічного змісту (не слід забувати, що в основі формування значення цього композита лежить ціле висловлювання, стереотипна комунікативно одиниця, а отже, особа характеризується через мовленнєвий стереотип байдужості) та має оцінний характер: не сприймати серйозно – означає висловити своє зневажливе ставлення, а отже, той, хто зневажливо до всього ставиться, не дотримується ніяких суспільних та моральних законів. Важливими також є ознаки першої особи однини: таким чином досягається ефект самооцінки, коли характеризована особа немов би висловлює власну думку про себе.

Велика кількість оказіональних авторських складних слів, які ми знаходимо на сторінках французької преси або художньої літератури, взаємодіючи в контексті твору з фреймами інших лексичних одиниць, можуть набувати додаткових значень та представляти зовсім іншу когнітивну модель, ніж це можна було б логічно припустити. У багатьох випадках механізм формування значення будь-якого типу може бути розкритий лише за допомогою ***декодування в контексті та інференції***. Під час прочитання та інтерпретації тексту фрейми активізуються, і коли інтерпретатор, розкриваючи зміст фрагмента тексту, вкладає цей зміст у модель, яка існує незалежно від тексту, іноді відбувається перекодування інформації.

Саме в контексті розкривається значення складного слова *homme-pétasse.* На перший погляд цей композит відноситься до згаданих вже слів з метафоризованим другим компонентом та асоціюванням через допоміжний слот “схожість за ознакою/функцією”.

Але декодування авторських новоутворень такого типу представляє творчий акт та відтворює їх сприймання читачем: спочатку на основі попереднього досвіду, знання значень слова *pétasse,* потім через фреймові структури до нового значення. Такий чоловік може умовно включатися до класу жінок не за зовнішніми ознаками або функціями, а тому, що регулярно читає “жіночу” пресу, про що ми й дізнаємось із тексту статті:

(1) On s’en doutait déjà, les hommes d’aujourd’hui sont les femmes comme les autres. Et ils ont désormais droit à leurs magazines à eux, qui s’adressent à eux, leur parlent d’eux. Leurs petits journaux de garçons qu’ils liront dans leur bain ou sous la couette. C’est une révolution copernicienne dans l’univers des mecs, jusque-là contraints de lire en cachette les Elle*,* Marie-Claire *et autres* Cosmo *de leurs copines.* / Le Nouvel Economiste /

Саме ця, далеко не першорядна ознака, і дозволяє розглядати чоловіка, названого автором *homme-pétasse,* як жінку (*les hommes d'aujourd'hui sont les femmes comme les autres*), до того ж з пейоративною характеристикою (*pétasse* – тітка, баба). Крім того, *pétasse* має значення *peur,* яке теж слід враховувати, і яке підкріплене контекстом *en cachette, sous la couette.* Отже насправді автор статті включає свого героя до класу жінок не тому, що він регулярно читає жіночу пресу (*les* Elle*,* Marie-Claire *et autres* Cosmo *de leurs copines*), а тому, що боязливо читав її досі, а тепер має можливості створення власної гламурної чоловічої преси, своїх журналів, схожих на жіночі (*journaux de garçons; leurs magazines à eux*), але які "знижують" його до рівня гламурної панночки.

І навпаки, значення композиту *femme-leopard* поза контекстом можна розкрити через інтеграцію фреймів та перенесення нетипової для стандартного набору слотів концептуальної інформації про такі якості леопардів та інших кішок, як граційність, підступність та ін., до нового фрейма з додатковим слотом "характеристика за подібністю". Але в тексті детективного роману *femme-leopard* виявляється жінкою, вдягненою в дороге манто з леопарда, про що читач і дізнається з тексту: "*une femme engoncée dans un manteau de leopard…s'engourffe dans l'immeuble*". Ця інформація є дуже важливою для детектива, що стежить за жінкою, бо з великої відстані це єдина значуща її характеристика.

Отже, у цьому конкретному випадку композит інтерпретується не як метафора, а інтегрований складний фрейм містить інформацію, яка може бути розшифрована за допомогою інференції лише в конкретному контексті вживання лексичної одиниці.

Як бачимо, метафоричні перетворення відбуваються на базі фреймової когнітивної моделі. В основі формування значень неметафоричних та метафоричних складних слів на когнітивному рівні лежать різні способи осмислення людиною світу: пряме узагальнення досвіду, укрупнення його до складних фреймів та перегляд стереотипних структур з утворенням нових, побудованих на асоціативних зв'язках різного типу. Метафора у фреймовій моделі представляє поєднання інформації, нелогічне з точки зору пропозиції (найменування типу *femme-leopard*), однак такі поєднання знаходять когнітивне пояснення і працюють для розширення змісту мовних форм за допомогою використання різних концептуальних сфер.

Отже, значення композитів французької мови можуть бути представлені як когнітивні моделі, що містять інформацію про людину та її діяльність з пізнання й освоєння реального чи уявного світу, а також про результати такого пізнання і відповідні номінативні процеси. Аналіз французьких складних слів показав, що в композиті можуть поєднуватися та зіставлятися (без переосмислення) фреймові структури різних рівнів за допомогою наступних когнітивних операцій: зміни структури на рівні слотів: *заміни змісту або видалення слотів; зміщення акцентів при розігруванні сценарію з виділенням конкретних сцен або учасників; включення композитів-прикметників у термінальні вузли в складі фреймової структури імені; безпосередньої інтеграції двох фреймів; поєднання двох паралельних сценаріїв із загальним концептуальним змістом*. Усі когнітивні операції відбуваються на рівні трансформацій структури фреймів, із заповненням слотів характерною інформацією.

Відходячи від більш класичного підходу до категорій, когнітивізм розглядає як альтернативні засоби категоризації фреймові когнітивні моделі та, зокрема, метафору як найбільш продуктивну модель. Формування метафоричних значень композитів за допомогою фреймових моделей базується на основних когнітивних операціях, виділених для композитів з прямим значенням. В основі формування значень неметафоричних та метафоричних складних слів на когнітивному рівні лежать різні способи осмислення людиною світу. У композитах без метафори відбувається пряме узагальнення досвіду, його компресія до складних фреймів; у метафоричних композитах – перегляд стереотипних структур знання з їх оновленням за допомогою встановлення асоціативних зв'язків між віддаленими концептосферами. Головною метафоричною операцією в складному слові є заміна змісту слота або фреймової структури в цілому на нехарактерний або протилежний зміст. Метафоричне зближення концептуальних сфер здійснюється через *додатковий слот із значенням "мати зовнішні ознаки/функції, схожі на...", через дифузну метафору із залученням фонових знань загального характеру або за допомогою гештальтного асоціювання*.

Взаємодіючи в контексті твору з фреймами інших лексичних одиниць, композити можуть набувати додаткових значень та представляти когнітивну модель, відмінну від виведеної логічно. Відбувається перекодування інформації, а механізм формування значення будь-якого типу розкривається лише за допомогою інтерпретації конкретного контексту та інференції.

Можливі розходження на ментальному рівні, а також необхідність враховувати при когнітивному моделюванні окремі додаткові значення, що виникають у конкретному контексті, вимагають розглядати виділені моделі складного слова як когнітивне підґрунтя, необхідне для подальшого вивчення взаємозв'язків мови та ментальних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазуренко А.Я. Метафорический перенос в словообразовании французского языка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол.наук: спец. 10.02.05 “Романські мови”/ А.Я. Лазуренко. – Моск. гос. пед. ин-т ин. яз. – Москва, 1980. – 24 с.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. // Теория метафоры – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–416.
3. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Структуры знаний и их языковая онтологизация в значении идиомы. // Исследования по когнитивным аспектам языка. Труды по искусственному интеллекту: Ученые записки Тартуского университета. – Тарту, 1990. – вып. 903. – С. 20–37
4. Гусев С.С. Наука и метафора. / С.С. Гусев – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984.– 152 с.
5. Уфимцев Р.И. Хвост ящерки: опыт построения практической теории метафоры. – Режим доступу: http://metaphor.narod.ru/tail/frames.htm
6. Гонта И. А. Структурные и семантические особенности композит-метафор в американском сленге : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / И.А.Гонта. – Киев. гос. лингвист. ун-т. – Киев, 2000. – 20 с.
7. Зевахина Т.С. Метафорика ситуационного образа: когнитивный анализ устойчивых сравнений. – Режим доступу: http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Zevahina.htm
8. Капранов О.П. Ідеоетнічний характер когнітивної словотвірної метонімії (на матеріалі похідних іменників сучасної німецької мови). – //Вісник ЗДУ. – Сер. Філологічні науки. – 2002. – №1 – С. 51–60
9. Кобозева И.М. Семантические проблемы анализа политической метафоры // Вестник Московского университета. Сер. Филология. – 2001. – № 6. – С. 132–149
10. Кобозева И.М. К формальной репрезентации метафор в рамках когнитивного подхода. – Режим доступу: http://www.dialog-21.ru/materials/archive.asp?id=7339&y=2002&vol=6077
11. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000): Монография / А.П. Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2001. — 238 с.
12. Collard A.-S. La métaphore dans l’hypermédia. – Режим доступу: http://www.info-metaphore.com
13. Kerbrat-Oreccioni C. Rhétorique et pragmatique : les figures revisitées. // Langue française. – 1991. – № 101. – P.57–70
14. Kleiber G. Métaphore : le problème de la déviance. // Langue française. – 1991. – № 101. – P.35–55
15. Landheer R. Le rôle de la métaphorisation dans le métalangage linguistique. // Verbum (Au cœur de la langue : la métaphore). – 2002. – № 24 – P. 283–294
16. Loffler-Laurian A.-M. Réflexions sur la métaphore dans les discours scientifiques de vulgarisation. // Langue française. – 1991. – № 101. – P.72–80
17. Rastier F. Tropes et sématique linguistique. // Langue française. – 1991. – № 101. – P. 80–101
18. Rousset F. Métaphoriser ou "L’appel des souvenirs". – Режим доступу: http://www.info-metaphore.com
19. Schulz P. Principales hypothèses d'une critique de la métaphore. – Режим доступу: http://www.info-metaphore.com
20. Tamba I. Une clé pour différencier deux types d’interprétation figurée, métaphorique et métonymique. // Langue française. – 1991. – № 101. – P.26–33
21. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики : учеб. пособие / М.В. Никитин – Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. – СПб., 2003. – 277 с. – Библиогр. в конце ст.
22. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасиология : Монография. / Е.А. Селиванова – К.: издательство украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с. – рус.